

Esperanto a terminologie v Československu

Jan Werner

Od počátku esperantského hnutí na území dnešního Československa, t.j. od počátku dvacátého století, zhruba do poloviny šedesátých let jsou patrné pouze sporadické pokusy o uplatnění esperanta v nějakém oboru. Iničiátoři těchto pokusů se obvykle nemohli opřít o vědomí kodifikovaných složek odborného stylu jazyka ani o terminologické zásady, protože tyto se teprve formulovaly a byly privilegiem úzkého kruhu odborníků.

Odborné aplikace se nejčastěji týkaly oblastí širšího zájmu, jako je turistika, politika, obchod, výchova a náboženství. Několik publikací se týká i železniční dopravy, např. překlad mezinárodních konvencí o železniční dopravě od J. Řebíčka (1930). Ojedinele u nás nacházíme zaměření i na speciálnější obory, a to skutečně od počátku hnutí. Jako příklady je možno uvést:

- E. Kühnl: Fotofonografo de Červenka. Technický koutek časopisu "Český esperantista", č. 9, září 1903.
- E. Kühnl: Senmetalfadena telegrafio. Dtto, č. 11, listopad 1903.
- F. Novák: El historio de la horloĝo. Článek v "Časopise českých esperantistů" z r. 1914 podle "Dějín hodinářství" od Č. Viedemanna.
- K. Absolon: Moravia karsto. Samostatná publikace o Moravském krasu z r. 1901.
- J. Rieger: Logaritma kalkulilo por ferbetonaj konstruoj. Samostatná publikace pro stavební odborníky z r. 1923.

Autor každé odborné publikace v esperantu se musel v tehdejší době utkat s názvoslovnými problémy ponejvíce sám, případně jen ve spolupráci s nemnohými kolegy doma nebo v zahraničí. Mezinárodní vědecký svaz esperantistů (ISAE) byl sice založen již v r. 1906, již v r. 1911 vydal instrukce pro tvorbu odborných názvů, dosah jeho působnosti u nás však není zřejmý. Je možno říci, že celé období až do poloviny šedesátých let je charakteristické individuálním přístupem k aplikaci esperanta na odborném poli, bez programové vazby na nový obor terminologie.

Založení sekce techniků

Organizovaná činnost na odborném profesionálním poli byla započata po světovém esperantském kongresu v Budapešti v r. 1956, kde tehdy z iniciativy maďarských esperantistů byla zaležena Technická liga. Programově navazující na tento počín, architekt J. Drlík z Prahy a Ing. J. Wwrner z Košic, od r. 1967 žijící v Brně, založili sekci techniků při Československém esperantském výboru. V r. 1969 tato sekce přešla do nově založeného Českého esperantského svazu a v r. 1977 rozšířila pole působnosti na všechny vědeckotechnické obory.

Výbor sekce koordinoval činnost odborníků jednotlivých profesí jednak přímo, hlavně pomocí zpravodaje "TS informas", od r. 1977 "STS informas", jednak prostřednictvím odborných skupin. Hlavní náplní práce bylo spojení odborné činnosti s činností informační v esperantu, a to je těsně spjata s terminologií. V odborných skupinách byli od začátku (1968) jmenováni jazykoví poradci, jejichž povinností bylo vzdělávat se v esperantském názvosloví vlastní profese a v tomto směru poskytovat konzultace. Obsazeny byly obory: chemie, strojírenství, elektrotechnika, architektura, pozemní inženýrské a vodní stavitelství, lesní hospodářství, doprava a ve spolupráci s železniční sekci také železniční stavitelství a doprava.

Ve zpravodaji "TS informas" byla zřízena diskusní terminologická rubrika "kiei ni diru?", do níž přispívali i zahraniční technici. Z publikovaných temat uvádím: povrchová úprava oceli, temperovaná litina, rýpadla, dopravní pruh silniční komunikace, posuvné bednění, grejdr, saponát,

různoběžky a mimoběžky, spínače elektrických obvodů, šroub a vrut, elektronový obal a vrstva, vývojka a vývojnice, počítač, nová přípona -enz. Předmět diskuse byl zpravidla projednáván i s terminologickým, ústředím ISAE.

V r. 1970 vyšlo 1. vydání Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto zásluhou vydavatele SAT v Paříži G. Waringhiena, který řídil četný kolektiv spolupracovníků. Mezi nimi byl jediný zástupce z Československa, a to Marie Bartovská z Frýdku-Místku, která spolupracovala na názvech z textilních oborů.

Důležitým činem pro esperantskou terminologii v ČSSR byl poměrně podrobný článek Ing. A. Bednaříka v "TS informas" z května 1971, nazvaný "Naše pokyny pro práci na odborných slovnících". Autor vychází z různých dostupných literárních pramenů (R.Haferkorn 1965, P.Neergaard. 1955, G. Waringhien 1970 a j.) a shrnuje i vlastní poznatky. Cílem je vytvoření česko-esperantského polytechnického slovníku. Je nutno říci, že tato práce na slovníku, i když zaměstnala po několik let 15 až 20 členů vědeckotechnické sekce ČES a také několik spolupracovníků ze Slovenska, nebyla bohužel dovršena. Bylo pořízeno asi 30 000 lístkových záznamů bez konečné redakce.

Podle Ing.A.Bednaříka se nakonec ukázalo, že stav jazyka a jeho uživatelů dosud neskýtá podmínky pro dokončení díla, vývoj šel po vzoru národních jazyků cestou systémové práce a normalizace. Přesto si myslím, že je škoda, že započatá lexikografická práce nepřinesla veřejnosti přístupný výsledek. Stalo se tak v důsledku nadměrné časové náročnosti a snad i pro únavu vůdčích osob a vzdálenost cíle. Strojopisný výtah z lístkového materiálu ve třech dílech pořídil v letech 1983-84 Ing. Julius Varinský z Prešova.

S cílem postupné stabilizace esperantských názvosloví, alespoň v regionálním dosahu zpravodaje "TS informas", dále ve snaze poskytnout členům alespoň něco z dostupné terminologie, bylo započato vydávání stručných slovníkových příloh. V období 1972-1980 byly zveřejněny slovníčky z oborů: automobilismus, matematika, elektrotechnika, pozemní stavby, truhlářství, mezinárodní jednotky SI, názvosloví šroubů.

Terminologické práce jednotlivců

O činnosti jednotlivců v oblasti terminologie, zvláště mimo rámec vědeckotechnické sekce, je zpráv poskrovnu a informace zde podávané rozhodně nejsou vyčerpávající. V první řadě je nutno uvést autory vydaných názvosloví a odborných slovníků:

O. Ginz: Radioamatérský slovník pětijazyčný (1927),

S. Kamarýt: Filozofia vortaro (1934)

J. Mařík: Armea terminaro (1948)

J. Hradil: Esperanta medicina terminaro (1979)

J. Klement: Heraldiko, veksilologio (1979)

J. Rybář: Terminaro de hidraŭlaj meĥanismoj (1982)

J. Werner: Terminaro de terminologia fakto (1982)

F. Cabák: Komputika vortaro (1983)

K. Traxler: Právnícký slovník česko-esperantský (1986) a esperantsko-český (...).

J. Werner - spoluautor sedmijazyčného matematického slovníku vydaného v Polsku (1976), autor matematického slovníku esperantsko-česko-německého (1990).

Významné je, když neesperantská organizace zahrne esperanto do své publikace. Federální statistický úřad ČSSR, Institut demografie v šedesátých letech začal používat ve svém periodiku Demosta vedle češtiny, angličtiny, francouzštiny, ruštiny a španělštiny také esperanto. Na druhé straně obálky se od té doby objevoval i text v esperantu: DEMOSTA - bulteno por demografio kaj

statistiko. Aperas kvaronjare. Eldonas Federala statistika oficejo - Instituto de demografio. Redakcio kaj administracio, Sokolovská 142, Praha 8, Čehoslovakio. Tuto akci inicioval dr. Vladimír Srb, člen redakční rady, když ke spolupráci pozval svého přítele dr. Josefa Fouska z Přelouče, známého esperantistu.

V r. 1970 byl osmdesátidevítiletý dr. Fousek vystřídán Soňou Zedníkovou z Prahy - Modřan. Ta se starala překladově o texty tištěné v esperantu až do r. 1982, kdy nové vedení redakce esperanto vypustilo. Ze spolupráce s Institutem demografie vzešel ještě jeden zisk, a to Demografický slovník, vydaný v r. 1974. Tato 92-stránková publikace obsahuje všech šest jazyků uvedených výše, včetně esperanta.

Další publikací, vydanou neesperantskou organizací, je Obrazový slovník, vydaný závodní pobočkou ČSVTS Tesla Lanškroun pro obor pasivních součástek pro elektroniku. Rozsah 100 stran formátu A5, rok vydání 1981 (pro vlastní potřebu), odborný redaktor a také autor esperantské verze je František Hort. Další jazyky obsažené ve slovníku: Cs, En, De, Fr, Ru, Pl, Hu, Sp.

O esperantu v oborových a podnikových normách podniku KARA Trutnov pohovořím v samostatné kapitole dále.

V rukopisech, ať už dokončených nebo nedokončených, rozpracovaných, je skryto úsilí mnoha československých esperantistů. Podle dostupných informací uvádím tato jména a obory: (v abecedním pořadí): M. Baroš (akustika), A. Bednařík (vodní stavitelství), S. David a kol. žel. sekce (železnice; elektrická trakce), V. Drobný (logika), E. Felix, J. Drlík, K. Janouš, J. Werner (architektura a pozemní stavitelství), L. Fritsch (astronomie, výroba papíru), J. Holec (zahradnictví), F. Hort (polovodiče), F. Hort a J. Vojáček (elektrotechnika), J. Kavka (geologie), L. Krajíc (překlad strojnického slovníku E. Wüster), M. Kratochvíl (silniční stavitelství), M. Krejčíř (lesnictví, stromy a keře), F. Mlynář (morfologie a systematika rostlin, zahradnictví, pomocné názvy v botanice), J. Mužlay (části strojů, výsledek práce na překladu "Části strojov II. III", učebnice pro průmyslové školy od autorů J. Bartoše, V. Nováka, M. Šlégl), I. Papírníková, V. Stibůrek (geodézie), M. Pavlík (stomatologie), Z. Pluhař (chemie), J. Pospíšil a K. Franc (letectví), J. Rybář (slévárství), M. Tůma (turbíny, energetické kotle; en 1974 ČES vydal jeho knihu "Pri la varmo"), J. Werner (stroje pro zemní práce).

Za význačnou a zodpovědnou práci je nutno považovat vedení mezinárodní komise pro chemické názvosloví při terminologickém ústředí ISAE Ing. Zdeňkem Pluhařem, a to vzdor tomu, že po odstoupení R. Haferkorna z funkce vedoucího tohoto ústředí byla práce komisí prakticky zastavena, aniž bylo dosaženo cíle.

Esperanto v názvoslovných oborových normách

Průkopnickou prací je počínání normalizačního oddělení podniku KARA Trutnov, kde pod vedením L. Středy byla revidována řada názvoslovných norem a jeho zásluhou bylo do revidovaného znění zaváděno i esperanto. Nejprve to byly překlady titulů některých podnikových norem (PN 01 3722, PNJ 502-79-74) a oborových norem (ON 79 0010, ON 79 1432, ON 79 1468) v esperantu, vedle angličtiny a ruštiny. Dále, v době zpracování a v připomínkovém řízení, figurovalo esperanto v názvosloví kůží a kožešin (ON 79 0005). V oborových normách ON 79 7103 a ON 79 8001, vydaných Úřadem pro normalizaci a měření v Praze, je již esperanto pojato vedle jiných cizolazyčných ekvivalentů v plném rozsahu. Práce na těchto normách probíhaly v 2. polovině sedmdesátých let, jako poslední z uvedených norem byla schválena ON 79 7103 v r. 1981. Na projednávání esperantského znění norem se účastnila vědeckotechnická sekce ČES.

Spolupráce s časopisem "Scienca revuo"

Úspěšná práce na názvosloví není myslitelná bez praktického ověřování nových termínů v kontextu. Tuto možnost poskytuje časopis "Scienca revuo", vydávaný organizací ISAE. Jeho redakce je od r. 1978 v Československu, odpovědným redaktorem je RNDr. Josef Kavka, CSc. Časopis vycházel v Holandsku, Jugoslávii, Brazílii a od r. 1979 v Itálii. V letech 1951 až 1985

publikovalo v tomto časopise celkem 36 československých vědců a techniků celkem 75 článků a zpráv. Svými pracemi významně přispěli k rozšíření a také ke stabilizaci odborné vrstvy jazyka.

Zajímavé je, že do r. 1966, tedy za 15 let zde byly uveřejněny pouze 4 články čs. esperantistů, zatímco po zaležení sekce techniků, pozdější vědeckotechnické sekce, to bylo již 71 článků za 20 let. Po přemístění redakce do Prahy je průměrně ročně publikováno 6 článků čs. autorů.

Doporučení ISO TC 37

Na odborných slovnících a názvoslovích v esperantu pracovala řada členů vědeckotechnické sekce metodami, které shledali sami za vhodné, nebo se řídili pokyny autonomně koncipovanými v rámci esperantského hnutí. Prvním, kdo se dožadoval od sekce kompetentně poradit, jak organizovat práci na odborných slovnících, byl František Mlynář z Lanškrouna, učitel přírodopisu v.v.. Bylo to v r. 1979, kdy sekce pro něho získala dvě doporučení ISO: ISO 919-1969 Směrnice pro zpracování systematických slovníků, ISO 1149-1969. Zpracování vícejazyčných systémových odborných slovníků. Získána byla i obdobná norma NSR: DIN 2333. Všechny tyto příručky byly podkladem pro organizování práce na botanickém názvosloví a dále sloužily k zvyšování kvalifikace i jiných začínajících terminologů. Dílo F. Mlynáře bylo velmi pozitivně hodnoceno v časopise *Scienca revuo* (roč.33, 1982, č. 3, s. 69-86).

Nezůstalo však jen u prvního kontaktu s prací tech. komise 37 ISO. Postupně jsme se seznamovali s dalšími doporučeními: ISO 704-1968, ISO 860-1968, ISO 1087-1969.

Semináře a konference AEST

(AEST = apliko de esperanto en scienco kaj tekniko)

První seminář AEST byl pořádán společně slovenskou a českou vědeckotechnickou sekci v říjnu 1978 v Žilině. Další semináře se uskutečnily v letech 1980 (Ústí n.L.), 1981 (Žilina), 1982 (České Budějovice), 1984 (Brno), 1988 (Poprad). Vždy jedna ze sekcí byla věnována odbornému stylu jazyka, s přednáškami zaměřenými většinou na terminologii. Semináře, na Slovensku od r. 1981 zvané konference, jsou otevřeny jak pro přednášející tak pro účastníky z ČSSR i zahraničí a je možno říci, že přispěly jak k popularizaci tak k zvyšování odbornosti terminologických prací.

Slovenský esperantský svaz dále pořádá již téměř tradičně seminář pod názvem "Příspěvek jazykové teorii a praxi". V letech 1983, 1984 a 1986 zásluhou Ing. A. Bednařika a Ing. J. Wernera zde byla pojednávána také témata z terminologie.

Bad Saarow a TeS

V prosinci 1962 se konal v NDR (Bad Saarow) seminář nazvaný "Aktuální problémy vědeckotechnických aplikací esperanta" za účasti 34 vědeckých pracovníků z 11 zemí. Účast šesti účastníků z ČSSR a jejich aktivní přístup k projednávaným tématům svědčil o vyspělosti esperantské terminologie v Československu. Zásluhou československé strany již zde byla navržena organizační struktura formující se terminologické sekce (TeS) při SEC-UEA v Budapešti, která v r. 1987 vyústila v Terminologické esperanteké středisko při UEA v Rotterdamu.

Zásady terminologické práce a organizační struktura jako výsledek semináře v Bad Saarow jsou shrnuty v článku J. Wernera v časopise "Budapešta informilo", č. 2 a 3 z r. 1983.

První terminologický kurs

Mnozíci se pokusy vytvářet různá názvosloví v esperantu, většinou z popudu a rozhodnutí jednotlivců, jen zřídka v mezinárodním tvůrčím kolektivu, potřebovaly alespoň rámcové vedení. Absence zpravodaje "STS informas" po r. 1982 zůstávalo rozvinuté tvůrčí zaujetí po několik roků téměř bez odborného vedení a záleželo jen na jednotlivcích, jaký přístup k terminologické práci zvolí. Vodítkem byly jen tematicky neucelené texty přednášek, články víceméně náhodně publikované v časopisech, např. v "Scienca revuo", dílo E. Wüsterera v esperantu (Konturoj de la lingvonormigo en la tekniko), skromná literatura česká a slovenská, ovšem neinformované

veřejnosti málo přístupná.

Na základě této situace česká vědeckotechnická sekce přistoupila k organizování terminologického kursu, který se konal v září 1986 v Roudnici n.l. pro 27 účastníků z ČSSR, NDR, MLR, BLR a Itálie. Kromě domácích přednášejících se na výuce podíleli hosté z NDR, manželé Blankeovi. Kurs byl hodnocen u nás i v zahraničí pozitivně. Přínosem kursu byla i tématicky ucelená příručka "Terminologia kurso", připravená speciálně pro tento kurs Ing. J. Wernerem. Část nákladu zůstala k dispozici i pro další zájemce.

Význam tohoto kursu vyjadřuje informace předsedy UEA, H. Tonkina, z 26.1.1987, adresovaná vedoucímu stálé mise ČSSR při Organizaci spojených národů v New Yorku, v níž vysoce oceňuje tento kurs a vyzdvihuje aktivitu pořadatele, vědeckotechnické sekce ČES na poli mezinárodní normalizace v terminologii.

Závěr

Již při stručném výčtu akcí a při poněkud povrchním pohledu na monotematicky uzavřený sektor hnutí pro mezinárodní jazyk, bez sledování vazeb na ostatní sektory hnutí, na mezinárodní kontext a společenské dění, jeví se poslední dvacetiletí ve velmi pozitivním světle a je žádoucí, aby tento trend byl přinejmenším zachován. Co je však nutno posílit, je informační činnost, publicitu, organizační vazby. Všemmu tomu by prospělo periodikum zaměřené na odborný styl jazyka všeobecně, zvláště však esperanta. Terminologie by jistě byla jeho nosným programem.

Brno, 1988-02-27